

pszichológiai, politikai, címertani eredetű, jellegű családnevek). Például drágakövek és ékszerek neve családnévként (a szám az előfordulás gyakoriságát jelöli): *Rubino* 5525 ('rubint'), *Corallo* 1322 ('korall'), *Granato* 1300 ('gránát'), *Gemma* 987 ('drágakő'), *Spinello* 974 ('spinell'), *Anelli* 904 ('gyűrűk'), *Perla* 561 ('gyöngy'), *Diamante* 359 ('gyémánt').

9. Nekrológok. A RION. ezen évfolyama a következő névkutatókról közöl megemlékezést: Luca Serianni (1947–2022), Elixio Rivas (1915–1922), Volkmar Hellfritsch (1935–2022), Fiorenzo Toso (1962–2022), Luciano Agostiniani (1939–2022), Gabriele Iannaccaro (1963–2022), Michael Falk (1931–2022), Bertie Neethling (1947–2022), Gabriele Rodriguez (1961–2022), Friedhelm Debus (1932–2023), Paul Fabre (1935–2023), Joan F. Lopez Casasnovas (1952–2022).

10. A 2022. év olasz névtani bibliográfiája. A 2022-ben megjelent, elsősorban olasz vonatkozású publikációk listáját ismét a RION. főszerkesztője, ENZO CAFFARELLI vezeti (937–940, 1046–1048).

FÁBIÁN ZSUZSANNA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3597-8773>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

Namenkundliche Informationen 115. (2023)

Szerkesztők: MICHAEL PRINZ – GERHARD RAMPL – INGA SIEGFRIED-SCHUPP.
Deutsche Gesellschaft für Namenforschung e. V. – Philologische Fakultät der
Universität Leipzig, Lipcse. 466 lap

A Namenkundliche Informationen 115. számának nagyobbik részét a Névtudományi Munkabizottság 17. ülésén 2022. október 8–9-én Zürichben elhangzott konferencia-előadások teszik ki: egy bevezető, illetve tizenegy írás jelent meg ebben a tematikus részben. Ezek mellett hét tanulmányt és két ismertetést tartalmaz még a legfrissebb szám.

A konferenciatanulmányok önálló egységet alkotnak, melyet LUDWIG RÜBEKEIL és MARTIN HANNES GRAF szerkesztett, és ők írták ennek a résznek az előszavát is (13–16). A konferencia szekcióinak megfelelően a tanulmányok is két részre oszlanak: az őstörténeti, illetve a korai történeti időszak vizsgálatára. Az első rész alaptémája így a rekonstrukció, a másodiké pedig a hagyományozás problematikája. Ezek az egységek további blokkokra tagolódnak.

Az első blokk írásai a legrégebbi névréteg megismeréséhez kapcsolódnak. A cikkek sorát HARALD BICHLMEIER programadó írása nyitja (17–38): a szerző amellet érvel, hogy az óeurópainak tekintett víznévállományt újra kell értékelni a modern indogermanisztika módszereivel. Azt az eljárásmodot, amellyel az óeurópai víznévkörbe vont neveket magyarázni, értelmezni szokás, BICHLMEIER erős kritikával illeti, sőt egyenesen tudománytalannak tekinti: véleménye szerint e rekonstrukció során ún. szellemtövek

jönnek létre, melyekhez az elmélet képviselői önkényesen rendelnek jelentéseket. BICHLMEIER módszertani alapvetésének fő tézise az, hogy nem léteznek olyan tövek és olyan képzők, amelyek csak a nevekre jellemzők, ezért a korai vízneveket is azokból az elemekből kell levezetni, amelyeket a modern indogermanisztika a közszavak vizsgálata során feltárt. A *Majna*, az *Isar* és a *Rajna* példáján keresztül mutatja meg, hogy az óeurópai körbe sorolt nevek is önálló nyelvekhez (ezekben az estekben a keltához) köthetők, így feleslegessé válik egy önálló nyelvek kialakulása előtti állapot feltételezése.

A BICHLMEIER által vázolt módszertanhoz kapcsolódik LUZIUS TÖNY tanulmánya (39–54), melyben a Bern kantonbeli *Schüss* víznév és *Susch* helynév magyarázatának lehetőségeit, azok összefüggéseit vizsgálja. A nevek eredetétetést komplex diakrón nyelvi kontaktusrendszerbe ágyazza, s bőséges példaanyagot hoz a hasonló alakú nevek köréből, melyekhez kelta etimont valószínűsít.

KARL HOHENSINNER tudománytörténeti, diskurzuspragmatikai perspektívából közelíti meg az első blokk tematikáját: az ezoterikus névfejtés változását, célkitűzéseit, kommunikációs stratégiát elemzi írásában (55–78). A népi-ezoterikus névmagyarázatok a 19. században gyökereznek, nem tudományos módszertannal dolgoznak, és a céljuk sem a megismerés, hanem a saját világmépük alátámasztása, egy feltételezett ősi megtalálásának bizonyítása vagy a saját történelem- és kultúrafelfogásuk támogatása. HOHENSINNER példákkal illusztrálja az ilyen jellegű etimologizálás strukturáját és eszköztárát. Vizsgálatai alapján ezeknek a magyarázatoknak az érvelése zavaros, az idősíkok keverednek bennük, és valamennyi ugyanazokat a lépéseket követi. Jellemzően „alternatív tények”-et vesznek alapul, s alternatív világot építenek alternatív történelem- és nyelv-magyarázattal.

Az őstörténeti rész második blokkjának tanulmányai az ún. interferenciaonomasztika adatainak és módszertanának problematikáját járják körül. A három itt közölt írás egymással közvetlen kapcsolatban álló nyelvek nyelvtörténeti (főként hangtörténeti) tendenciáinak abszolút és relatív kronológiai viszonyait elemzi. ELIA ACKERMANN a doktori értekezésében ismertetett vizsgálat alábbi eredményeit összegzi (79–94). A Svájc keleti részétől a Tiroli-felföldig terjedő terület mindig is különböző nyelveket beszélő népek találkozási pontja volt. ACKERMANN e kontaktusok közül az órétoromán szubsztrátum német nyelvbe (allemanba) történő intergrációját tárja fel két kérdés mentén. Az egyik az, hogy milyen változások tapasztalhatók az órétoromán névanyagban a német átvétel után (alapvetően fonológiai, morfológiai, szintaktikai szempontok szerint, de kitér az írásváltozatok, népetimológiai változások és a fordítás egyes kérdéseire is). Másrészt a szerző törekszik a középkori órétoromán grammatikára vonatkozó következtetések levonására is. Ezzel kapcsolatosan azonban csak óvatos megállapítások tehetők, mert a rendelkezésre álló korpusz meglehetősen kicsi, ugyanis a 16. századig ebben a régióban is alapvetően a latin volt az írásbeliség nyelve.

EMANUEL KLOTZ a bajor és a szláv nyelvek viszonylatában végzett nagyszabású vizsgálatokat. Ezek eredményeiről a *Slavia Tirolensis* című cikksorozatban adott számot, melynek negyedik darabja az itt ismertetett cikk (95–116). Az elemzés kelet-tiroli bajor helynevek alapján tárja fel, hogy milyen rendszert alkotnak azok a hangváltozások, amelyek a középkori bajor–szláv nyelvi kölcsönhatások során jöttek létre. Az átvételek előtti szláv folyamatok, a kölcsönzések során történt hanghelyettesítések, illetve az ezeket követő bajor hangtörténeti tendenciák relatív és abszolút kronológiája alapján KLOTZ a térség településtörténetére vonatkozó következtetéseket is megfogalmaz. A tanulmányban terjedelmes szótárformátumú névtár illusztrálja az egyes változástípusokat.

Szintén német (germán) és szláv kontaktusterület régi helynévanyagát vizsgálja tanulmányában CHRISTIAN ZSCHIESCHANG (117–134). Forrásként a térség egyik legrégebbi írott dokumentumát, a hersfeldi tizedjegyzéket használja. Az irat kronológiai státusza vitatott: korábban egy 9. századi előzmény 11. századi másolatának tartották, azonban a ZSCHIESCHANG által elvégzett elemzések lezárulta után publikált CHRISTIAN WARNKE történész egy tanulmányt, amely szerint ennek az oklevélnek nem volt előzménye, így 11. századi eredetiként kell értelmezni, és a benne található helynévanyag is a 11. századra vonatkoztatható forrásértékkel rendelkezik. A tizedjegyzékben kb. 300 helynév található, ezek részletes vizsgálatának néhány tanulságát közli ZSCHIESCHANG. Ezek alapvetően a középkori kontaktusterületek kronológiai és településtörténeti viszonyaira vonatkozó általános, illetve erre a régióra vonatkozó konkrét megállapítások. Térképre vetítve látványos, ahogyan a két különböző nyelvből megfejthető nevek egy vízvázlasztó mentén élesen elhatárolódnak egymástól.

A harmadik blokk írásainak témája a kelta névadás. CORINNA SALOMON Svájcban fellelt korai feliratok kelta, illetve rétoromán személynévanyagát elemzi (135–180). A morfológiai és lexikai vizsgálatok célja a transzalpesi gall és más észak-itáliai tartományok nyelvi kapcsolatainak a feltérképezése. SALOMON bőséges példaanyag és térképek segítségével szemlélteti a vizsgálat eredményeit, kitérve arra is, hogy milyen olvasati, alaktani, etimológiai problémák nehezítették a kutatást. A kelta, illetve rétoromán személyneveket több (földrajzi, kronológiai, morfológiai) szempontból is csoportosítja.

ALBRECHT GREULE és ANDREA LANZICHER a Civitas Helvetiorum helyneveit vizsgálja névarcheológiai szempontból (181–205). Az ún. névarcheológia a névtani és régészeti elemzések együttes alkalmazását jelenti. A névkutató GREULE és a régész LANZICHER ennek módszereit és eszköztárát alkalmazva arra vállalkozott, hogy az ókori helvét oppidumok és (feltételezett) neveik példáján mutassák be, milyen potenciál rejlik két tudományterület közös munkájában. A kutatás során elsősorban a települések és a helynevek kontinuitásának problémáját vizsgálták: vajon az egykori kelta nevek túléltek-e a települések elpusztulását, vagy csak a római adminisztrációnak köszönhetjük a fennmaradt neveket. A kérdés névtani oldalának megválaszolására GREULE a helynevek etimológiáját hívta segítségül.

Az említett konferencia második, kora középkori tematikával foglalkozó részéből csupán három került be e számba, egy további pedig várhatóan a következő évfolyam tanulmányai között jelenik majd meg. WOLFGANG HAUBRICHS az egykori római provincia, Raetia Prima 6–8. század közötti egyházi és világi uralkodóinak, a Viktoridák dinasztiájának személyneveit vizsgálja (207–226). A genealógiai alapok és írott források részletes bemutatása után HAUBRICHS nyelvi eredet, illetve areális szempont szerint csoportosítja az uralkodócsalád tagjainak a neveit: egy részük a Római Birodalom nyugati részére jellemző, a második csoport kifejezetten Itáliában koncentrálódik, míg a harmadik elemei főként Raetiában lelhetők fel. Az etimológiai magyarázatok mellett a szerző kitér a személynevek hangtörténeti elemzésére és az írásváltozatokkal kapcsolatos problémákra is.

A szász történelem és az ószász nyelv történetének egyik legfontosabb forrása a 851-re datált, fuldai szerzetesek tevékenységéhez köthető *Translatio s. Alexandri*; ennek hely- és személyneveit elemzi CHRISTOPH HÖSSEL (227–244). A nyelvemlék filológiai jellemzőinek bemutatása után táblázatos formában közli a névállományt, melynek elemeit etimológiai, hangtörténeti vizsgálatok segítségével igyekszik nyelvekhez, illetve

nyelvváltozatokhoz kötni. HÖSSEL a forrást nyelvtörténeti szempontból összeveti más feldai iratokkal, nyelvemlékekkel, többek között a Hildebrandt-énekekkel is.

VOLKER SCHIMPF az első frank királyi ház, a Meroving-dinasztia személyneveinek terjedését ismerteti munkájában (245–274). Egyrészt kronológiai, másrészt etimológiai szempontokat érvényesítve csoportokba rendezve mutatja be a szerző az egyes neveket, illetve az azokat felépítő jellegzetes névelemeket, amelyeket a nyugati gót és a burgundiai névadás eredményezett. Jellegzetes, hagyományosan Meroving-nevek voltak a *chlod-*, *child-*, *-mer/mer-* elemet tartalmazók vagy a *Theud* névelemet tartalmazók. Ezek a csoportok a királyi ház egy-egy ágára voltak jellemzők, változásaik megfigyelése pedig a genealógiai ismeretek mellett óvatos történelmi következtetésekre is alkalmas lehet.

A konferencia-előadások írott változatai mellett hét további tanulmányt közöl a *Namenkundliche Informationen* 115. évfolyama. Ezek a többségükben helynevekkel kapcsolatos projekteket, vizsgálatokat ismertetnek. ELIA ACKERMANN St. Gallen kanton névtárának összeállításáról számol be (277–296). A nyelvtörténeti bevezető után ACKERMANN bemutatja a névtár létrejöttének mintegy évszázados történetét. A településnévtár a 2010-es években készült el, és a www.ortsnamen.ch oldalon érhető el. Az utolsó hat évben (2016–2022 között) jött létre a dülönévi adattár. A szerző részletes beszámoló keretében ismerteti ennek az időszaknak a szervezeti kereteit, társadalmi beágyazottságát és munkafolyamatait: képet kapunk az adattár felépítéséről, technikai jellemzőiről, az adatgyűjtés néhány aspektusáról és nehézségéről is.

JULIAN BLAßNIGG névtani elemzések segítségével nyújt átfogó képet Salzburg tartomány településtörténetéről (296–320). A régió névállományát évezredekben át különféle névadó népek alakították: kelta, római, szláv és bajor névrétegek rakódtak egymásra. A vizsgálat a HELSON projekt ('Salzburgi helynevek történeti-etimológiai lexikona') eredményeire támaszkodik. Az egyes névrétegekhez tartozó helynevek elhelyezkedését térképre vetítve mutatja be BLAßNIGG, ismerteti a rétegekre jellemző tipikus névadási mintákat, illetve azok százalékos megoszlását.

A szászországi Vogtland legrégebbi írott forrását, Plauen 1122-re keltezett, eredetiben fennmaradt adománylevelét elemzi KARLHEINZ HENGST (321–346). A latin nyelvű oklevél az ószorb nyelv történetének és a német–szláv nyelvi érintkezéseknek is az egyik legfontosabb korai dokumentuma, melynek település- és nyelvtörténeti forrásértékét HENGST sok szempontból ismerteti. A mintegy harminc helynév szláv és német rétegre osztható. A nevek elemeit etimológiai, hangtörténeti és morfológiai aspektusból is elemzi a szerző, számba veszi a főbb névadási modelleket és névadási motivációkat, mindezek alapján pedig a betűhív formákhoz ószorb, illetve középfelnémet névalakokat rekonstruál. A név- és nyelvtörténeti elemzések alapján egyes névadatokat a 10., másokat a 11. századra vezet vissza.

Szintén a szászországi szorbsághoz köthető helyneveket vizsgál BERND KOENITZ (347–382): tanulmányában két, egymástól meglehetősen távol fekvő település neveinek, a *Laubach* és a *Lautitz* helyneveknek az etimológiai újraértékelését végzi el. Bár az előbbi látszólag a németből magyarázható *-bach* 'patak' utótagú településnév, a korai adatok tanúsága alapján éppúgy kapcsolatba hozható egy ószorb etimonnal, mint a *Lautitz* településnév. A névmagyarázatok számos kapcsolódási pontot mutatnak; ezeket KOENITZ a cikk terjedelmes kutatástörténeti fejezetében mutatja be. A rekonstrukciós folyamat egyes lépéseit gazdag példanyaggal támasztja alá, ezek alapján értékeli a korábbi névféjtési kísérleteket.

A Namenkundliche Informationen 115. számában két angol nyelvű dolgozat olvasható; ezek egyikét SAM MERSCH jegyzi (383–420). Ez a tanulmány luxemburgi mikro-nevek alapján tesz megállapításokat a mezőgazdasági termelésről: a dülőnevek lexikális elemzése alapján következtet az állattenyésztésre, gabonafélék termesztésére, egyéb élelmiszerek előállítására. A vizsgálat elemeit számos térképpel szemlélteti, melyekről az egyes névalkotó elemek gyakorisági és földrajzi viszonyai olvashatók le.

A másik angol nyelvű tanulmány magyar vonatkozású vizsgálatokról ad számot: SZŐKE MELINDA munkája a hamis oklevelek nyelv- és névtörténeti forrásértékéről szól (421–432). Az írás alaptézise, hogy a korai hamis oklevelek helynévi szórványai több kronológiai réteghez sorolhatók, forrásértékük viszont (az oklevelek keletkezési körülményeiből, fennmaradásukból adódóan) különböző lehet. Két, Szent István korára hamisított irat szórványainak példáján mutatja be, hogy bizonyos nevek (illetve az általuk jelölt helyek) már akkor is léteztek a 11. században, ha nem szerepeltek a hamisított oklevél előzményében. Másrészt viszont egyáltalán nem biztos, hogy a hamis oklevelek azon részeiben szereplő helynévi szórványok is visszavezethetők a korábbi időszakokra, amelyeket a történettudomány vagy a diplomatika hitelesnek tekint.

JANA VALDR a cseh személynevek egy speciális csoportjáról közöl tanulmányt (433–448). A genderonomasztika kutatási területéhez tartozó vizsgálat a nemsemleges személynevek állományát és használatát elemzi. A cseh névkutatásban ebben a témában korábban még nem jelent meg publikáció, a vizsgálat tehát úttörő jellegű munkának tekinthető. VALDR az ilyen jellegű névadás funkcióit kutatva a szülők névadási motivációit veszi számba, majd kitér a nembinaritás társadalmi és jogi hátterére. Sok más nyelvvel ellentétben a csehben a családnévhasználatra is jellemző a két nem megkülönböztetése. Az ettől való eltérést jelenleg hivatalosan csak a transzszexuális névviselők számára engedélyezik, ugyanakkor néhány példát olvashatunk a tanulmányban arra, amikor a névhasználók bizonyos jogi kiskapukat kihasználva mégis elérik a gendersemleges családnevek hivatalossá tételét.

A Namenkundliche Informationen 115. számának valamennyi tanulmánya szabadon elérhető a Lipcsei Egyetem Open Journal rendszerében a www.namenkundliche-informationen.de linken.

PÓCZOS RITA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2534-6265>

Debreceni Egyetem

Bölcsészettudományi Kar

Österreichische Namenforschung 50. (2022)

Szerkesztő: MARIETTA CALDERÓN – SANDRA HERLING. Verein zur Erforschung von Sprache und Name in Österreich (VESNA) – Institut für Germanistik, Universität Wien, Wien. 271 lap

1. A VESNA képviselői a bevezetőben (7–8) bejelentik, hogy a folyóirat ezzel az 50. lapszámmal a jelenlegi formájában megszűnik, 2023-tól könyvsorozat lesz belőle Österreichische Namenforschung NF címmel.